

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра міжнародного та європейського права

Міждисциплінарна курсова робота на тему:
«Санкційне право» ЄС: механізми прийняття та оскарження
індивідуальних обмежувальних заходів.

Студента 1 курсу МПм-11 групи

Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 293 Міжнародне право

Огородніка В.М.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач

кафедри міжнародного та європейського права

Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

Тернопіль 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ (САНКЦІЇ) ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	5
1.1 Поняття санкцій в доктрині міжнародного права	5
1.2 Становлення інституту обмежувальних заходів як інструменту зовнішньої політики Європейського Союзу	13
1.3 Класифікація обмежувальних заходів як інструменту зовнішньої політики Європейського Союзу	16
РОЗДІЛ II ПРОЦЕДУРНІ МЕХАНІЗМИ ПРИЙНЯТТЯ САНКЦІЙНИХ РІШЕНЬ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	20
2.1 Механізм впровадження обмежувальних заходів (санкцій) Європейського Союзу	22
2.2 Імплементация санкцій та протидія порушенням санкційного режиму Європейського Союзу	23
РОЗДІЛ III СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА МЕХАНІЗМИ ОСКАРЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ САНКЦІЙ	28
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	38

ВСТУП

Актуальність проблеми. Трансформація сучасної системи міжнародних відносин та виникнення нових безпекових викликів зумовили еволюцію інструментарію зовнішньої політики Європейського Союзу. Одним із найбільш динамічних та дієвих елементів Спільної зовнішньої та безпекової політики стало так зване «санкційне право» — сукупність норм, що регулюють застосування обмежувальних заходів. Особливе місце в цій системі посідають індивідуальні обмежувальні заходи, спрямовані проти конкретних фізичних та юридичних осіб, відповідальних за дії, що підривають територіальну цілісність, суверенітет або стабільність держав, а також за порушення прав людини.

Актуальність дослідження механізмів прийняття та оскарження таких заходів зумовлена декількома факторами. По-перше, масштаби застосування санкцій після 2014 року та їх безпрецедентне розширення у 2022–2026 роках у відповідь на агресію РФ проти України вивели санкційну політику ЄС на новий рівень складності. По-друге, індивідуальні санкції за своєю природою суттєво обмежують фундаментальні права осіб (право власності, право на вільне пересування, репутаційні права), що породжує гостру необхідність у забезпеченні балансу між колективною безпекою та верховенством права.

Наукова дискусія навколо санкційного права ЄС зосереджена на «процедурній справедливості». Оскільки рішення про внесення до санкційних списків приймаються на політичному рівні Радою ЄС, часто на основі конфіденційної інформації спецслужб, питання судового контролю та права на ефективний засіб правового захисту стають критичними. Практика Суду справедливості ЄС останніх років свідчить про посилення вимог до доказової бази та прозорості процедур, що робить дану тему не лише теоретично цікавою, а й практично значущою для правозастосовної діяльності.

Мета міждисциплінарної курсової роботи полягає у комплексному аналізі правової природи індивідуальних обмежувальних заходів ЄС, виявленні особливостей процедури їх прийняття та дослідженні механізмів судового

оскарження для визначення рівня захисту прав підсанкційних осіб. Відповідно до мети визначимо такі **завдання**:

- висвітлити зміст поняття та правова природа обмежувальних заходів (санкцій) Європейського Союзу;
- теоретично обґрунтувати питання охорони та захисту авторського права в міжнародному приватному праві
- розкрити становлення інституту обмежувальних заходів як інструменту зовнішньої політики Європейського Союзу;
- охарактеризувати класифікація обмежувальних заходів як інструменту зовнішньої політики Європейського Союзу;
- проаналізувати механізми впровадження обмежувальних заходів (санкцій) Європейського Союзу та імплементацію санкцій і протидію порушенням санкційного режиму Європейського Союзу;
- проаналізувати судові механізми оскарження індивідуальних обмежувальних заходів.

Об'єкт дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі формування та реалізації санкційної політики Європейського Союзу.

Предмет дослідження – є правові норми установчих договорів ЄС, регламентів та рішень Ради ЄС, а також судова практика Суду справедливості ЄС, що стосуються механізмів прийняття та оскарження індивідуальних обмежувальних заходів.

Міждисциплінарна курсова робота складається з вступу, трьох розділів та висновків.

РОЗДІЛ I ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ (САНКЦІЇ) ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1 Поняття та правова природа обмежувальних заходів (санкцій) Європейського Союзу

Проблема визначення міжнародних санкцій залишається дискусійною протягом десятиліть, адже єдиного підходу до цього поняття немає ані в теорії, ані в міжнародно-правових актах. Така термінологічна неоднозначність ускладнює правову оцінку санкційної практики, що стає критичним на тлі стрімкого збільшення кількості обмежень у світі. Попри активний розвиток цієї теми в іноземній літературі, вітчизняна наука приділяє їй недостатньо уваги. Це зумовлює необхідність даного дослідження, спрямованого на чітке окреслення сутності санкцій у сучасному міжнародному правовому полі.

На основі проведеного аналізу констатується наявність у сучасній доктрині міжнародного права двох ключових концептуальних підходів до дефініції категорії «санкції». Зміст поняття санкцій охоплює сукупність примусових інструментів, що застосовуються як на децентралізованому, так і на колективному рівнях. Перший, широкий підхід пропонує охоплювати поняттям санкції примусові заходи, вжиті потерпілою державою індивідуально в порядку самопомоги у вигляді контрзаходів та реторсій для забезпечення дотримання правопорушником порушених зобов'язань, а також примусові заходи, застосовані колективно РБ ООН в порядку глави VII Статуту ООН для відновлення міжнародної законності. Натомість, другий, вузький підхід визначає санкції виключно як примусові заходи, що застосовуються РБ ООН відповідно до глави VII Статуту ООН. За результатами дослідження видно, що саме вузька інтерпретація на сьогодні є домінуючою в академічному середовищі та найбільш релевантною нормативній базі сучасного міжнародного права, оскільки дозволяє чітко розмежувати інститути відповідальності держави та інструментарій колективної безпеки [12].

Водночас увагу привертає поширений у світовій практиці феномен так званих «односторонніх санкцій», визначення та правова природа яких залишаються предметом наукових дискусій. Аналіз наявних підходів дозволяє дійти висновку, що їх об'єднує розуміння як примусових заходів, запроваджених державою, групою держав або міжнародними організаціями без санкції Ради Безпеки ООН, з метою впливу на зміну політики іншої держави. Таке трактування виключає можливість ототожнення «односторонніх санкцій» із санкціями у вузькому, класичному значенні цього терміну. Водночас практика міжнародних відносин свідчить про активне застосування зазначених заходів і їх закріплення під назвою «санкції» у внутрішньому законодавстві держав. Це дає підстави стверджувати, що в сучасній міжнародній системі фактично співіснують два різновиди примусових заходів, які позначаються однаковим терміном «санкції», але відрізняються за своїми сутнісними характеристиками.

В контексті санкцій одним із вирішальних факторів, який впливає на їх дефініцію, встановлення ознак та навіть визнання факту існування таких заходів у міжнародному праві, є погляди науковця – представника тієї чи іншої школи міжнародного права[17].

Хронологічно першими слід вважати підходи юридичного позитивізму XIX століття, в межах якого право тлумачилося як наказ суверена, забезпечений санкцією. У такому контексті санкції розглядалися передусім як форма міжнародно-правової відповідальності, тобто інструмент реалізації несприятливих наслідків для держави, що вчинила міжнародне правопорушення. Водночас санкції трактувалися як невід'ємна ознака права. Подібне розуміння зумовлювало висновок, що відсутність у міжнародному праві суверена свідчить про відсутність санкцій, а отже — і про заперечення існування міжнародного права як повноцінної правової системи [7]. Така інтерпретація санкцій та їх номенклатура відповідала практиці міждержавних відносин, що існувала до 1945 року. Це пов'язано з ухваленням Статуту Організації Об'єднаних Націй, яким було закріплено загальну заборону на

застосування сили або погрози силою у міжнародних відносинах. Зазначена заборона поширюється також на використання таких засобів з метою забезпечення виконання міжнародних зобов'язань.

Результатом цієї заборони стало те, що на заміну війні та репресаліям виникли концепції самооборони та контрзаходів як випадки правомірного застосування примусу, де концепція самооборони об'єднала заходи з використанням сили, які застосовуються за правилами ст. 51 Статуту ООН у відповідь на збройний напад [7, с. 176], а концепція контрзаходів – заходи, що є несиловими за своєю природою [8, с. 230].

Категорія «контрзаходи» почала активно використовуватись з початком роботи Комісії міжнародного права ООН над Проектом статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року [19, с. 321], тому в літературі до того часу зберігалася тенденція використання поняття «репресалії» для позначення ідентичного кола примусових заходів, яка виглядає не зовсім коректним, зараз термін «репресалії» використовується у вузькому значенні для позначення військових репресалій, до яких вдаються в умовах збройного конфлікту.

В часі напрацювання концепції контрзаходів, Комісія міжнародного права ООН зауважила на реторсії – інший, відмінний від контрзаходів вид примусових заходів. Як підкреслюється у Проекті статей, контрзаходи слід протиставляти реторсіям - «недружнім», але сумісним з міжнародним правом актам, які можуть застосовуватися як у відповідь на недружній акт іншої держави, так і на попередньо скоєне нею міжнародно-протиправне діяння [10, с. 128].

Зміни міжнародних відносин, теоретичне обґрунтування та нормативне закріплення призвели до розуміння, що кожна міжнародно-правова норма фактично забезпечена санкцією - примусовими заходами у вигляді контрзаходів та реторсій. Як підсумовує М. Е. О'Коннел, санкції є невід'ємною частиною міжнародного права, як і будь-якої правової системи, хоча й існують не у формі «простого поліцейського примусу» [1, с.10].

Інститут санкцій в міжнародному праві продовжив розвиток, Статут ООН передбачав інші нововведення. Зокрема, закріплення у главі VII повноважень Ради Безпеки ООН на визначення існування «загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії» та застосування примусових заходів «для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки» [11, ст. 39]. Ці положення Статуту ООН є дуже важливими, адже вперше функції встановлення факту вчинення правопорушення та держави-делінквента, прийняття рішення щодо застосування невійськових і військових санкцій та їх виконання було централізовано в руках органу міжнародної організації – Ради Безпеки ООН [9, ст. 41-42].

Термін «санкції» не фігурує в документі, замість нього використовується термін «заходи», незважаючи на широку практику застосування терміну «санкції» для позначення примусових заходів, регламентованих статтями 41 і 42 Статуту ООН. Проте Статут ООН не уповноважує Раду Безпеки застосовувати примусові заходи у випадках вчинення міжнародного правопорушення, обмежуючи сферу такого застосування до ситуацій загрози миру, порушення миру або акту агресії. На основі даних тверджень робиться висновок про недоречність використання категорії «санкції» для позначення примусових заходів, врегульованих статтями 41 і 42 Статуту ООН.

Останні не знайшли підтримки ні в теоретичній, ні в практичній площинах. В якості їх критики стверджувалося, що заходи РБ ООН підпадають під категорію санкцій, оскільки вони вживаються проти тих, хто порушує «нечітко сформульоване, але включене до Статуту зобов'язання утримуватися від будь-яких дій, що становлять загрозу миру або порушення миру, а також від будь-якого акту агресії» [13, с. 151]. В самих резолюціях РБ ООН відповідні заходи часто називаються «санкціями» [14, с. 4]. З моменту прийняття Статуту ООН поняття санкцій в міжнародному праві було розширене і охоплювало санкції, які - вживаються потерпілою державою індивідуально (децентралізовано) в порядку самопомоги у вигляді

контрзаходів та реторсій для забезпечення дотримання правопорушником порушених зобов'язань;

- вживаються колективно (централізовано) за допомогою інституціонального механізму ООН для відновлення міжнародної законності. Такий підхід до визначення поняття санкцій не отримав остаточного визнання. Вчені продовжували пропонувати власні дефініції санкцій, які або полягали у частковій модифікації вищенаведеного визначення, або передбачали пропозицію абсолютно іншого розуміння цих заходів.

У ХХ столітті позитивістська доктрина зазнала еволюції: санкції перестали розглядатися як обов'язковий елемент права, а міжнародне право було визнано самостійною правовою системою. Водночас підкреслювалася його відмінність від національних правопорядків, зокрема відсутність централізованого інституційного механізму, наділеного законодавчими, судовими та правозастосовними функціями. Натомість міжнародне право характеризується як децентралізований правовий порядок, у якому функції нормотворення, встановлення фактів порушення та застосування санкцій залишаються у сфері компетенції самих держав[4].

У зв'язку з цим держави наділяються правом застосовувати індивідуальні санкції, до яких, зокрема, відносили війну та репресалії. Подібної позиції дотримувалися і представники доктрини, які наголошували, що в межах міжнародного правопорядку кожна держава фактично виступає «суддею у власній справі»: вона самостійно інтерпретує норми, встановлює факт правопорушення, визначає винну сторону та обирає засоби реагування. Водночас питання віднесення війни до санкцій викликало певні застереження. Якщо репресалії могли розглядатися як санкції, оскільки застосовувалися у відповідь на попереднє правопорушення відповідно до норм міжнародного права, то прирівнювання війни до санкцій виглядало дискусійним. Це пояснюється тим, що до певного історичного періоду право на війну залишалося фактично необмеженим, і держави могли вдаватися до неї з різних підстав або навіть без чітко визначених причин.

Призначення правової природи обмежувальних заходів (санкцій) ЄС має вирішальне значення для розуміння їхньої сутності, механізмів запровадження та застосування, а також підстав для введення і скасування. Не менш важливим є питання меж і характеру компетенцій Європейського Союзу, які реалізуються через санкційну політику. Загалом можна виокремити три основні типи санкцій ЄС, що застосовуються у поєднанні з іншими санкційними режимами [20].

По-перше, це роль ЄС як виконавця санкцій ООН. Усі держави-члени ООН зобов'язані виконувати санкційні заходи, ухвалені відповідно до Розділу VII Статуту ООН. ЄС забезпечує їхню імплементацію у праві Союзу шляхом прийняття двох актів: рішення Ради в межах Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ) і подальшого регламенту. Оскільки такі заходи лише реалізують рішення Ради Безпеки ООН, ЄС у цьому випадку фактично не виступає як самостійний ініціатор. Водночас за певних умов Союз прагне проводити більш автономну політику навіть у межах цієї категорії. Після терактів 11 вересня 2001 року концепція цільових санкцій отримала широке застосування у боротьбі з тероризмом. Рада Безпеки ООН ухвалила низку відповідних резолюцій, закликаючи держави-члени вживати необхідних заходів для їх виконання. Хоча ЄС активно долучився до антитерористичних зусиль, значну увагу привернуло рішення Суду ЄС у справі «Каді проти Ради та Комісії» 2008 року, яким було скасовано регламент, що впроваджував санкції ООН проти осіб, підозрюваних у причетності до терористичної діяльності.

По-друге, існують автономні санкції ЄС, що виходять за межі санкцій ООН і часто називаються «додатковими». Вони спрямовані на посилення режимів, встановлених Радою Безпеки ООН, і нерідко ґрунтуються на формулюваннях її резолюцій. Наприклад, якщо Рада Безпеки закликає держави проявляти підвищену пильність, ЄС може ухвалити більш жорсткі обмежувальні заходи. Такий підхід є дискусійним, адже деякі держави вважають санкції ООН граничним рівнем, який не слід перевищувати (дискусія «підлога чи стеля»).

По-третє, існують повністю автономні санкції ЄС. Саме їхній правовий режим, цілі, підстави, процедура прийняття та застосування, а також заходи щодо забезпечення дотримання санкцій і запобігання їх обходу становлять основний інтерес дослідження. Важливо також підкреслити їхню роль як інструменту підтримки України. Сучасна санкційна політика ЄС фактично спростовує раніше поширену серед науковців думку про те, що Союз здатен ефективно застосовувати лише стимулюючі зовнішньополітичні механізми, тоді як можливості примусової дипломатії обмежені через розбіжності між державами-членами. Події останніх років показали, що ЄС зміг оперативно консолідуватися та використати широкий спектр політичних, дипломатичних і економічних інструментів у відповідь на безпекові виклики, спричинені агресією Росії проти України. При цьому було задіяно весь наявний потенціал санкційного режиму, який формувався з урахуванням узгодженості зовнішньополітичних інтересів держав-членів.

Науковці зазначають, що ключовими чинниками створення власного санкційного механізму ЄС стали прагнення уникнути неоднакового застосування санкцій державами-членами та забезпечити їхню більшу ефективність завдяки наднаціональному правовому регулюванню. Узгодженість дій дозволяє підвищити результативність санкцій і мінімізувати ризики їх різного тлумачення [15].

Санкції, або обмежувальні заходи, є інструментом дипломатичного, політичного чи економічного впливу, спрямованим на зміну дій або політики, що порушують права людини, демократичні принципи чи норми міжнародного права. Термін «обмежувальні заходи» був закріплений у Лісабонському договорі, і сьогодні вони є важливою складовою СЗППБ. ЄС використовує їх як частину комплексного підходу, який включає політичний діалог, дипломатичні ініціативи та інші інструменти. Санкції розглядаються як більш жорсткий засіб, що застосовується тоді, коли м'якші методи не дали результату, однак їх використання не виключає подальшого діалогу.

Оскільки ЄС не має повноцінних власних військових спроможностей, його зовнішню політику традиційно характеризують як політику «м'якої сили», засновану на просуванні прав людини, демократії, верховенства права та основних свобод. Водночас поняття «м'якої сили», запропоноване Джозефом Наєм, означає не лише переконання, а й здатність залучати та формувати прихильність, часто досягаючи згоди без примусу. Тобто йдеться про вплив через привабливість і переконання, а не через застосування сили.

На перший погляд, ЄС дійсно діє переважно через такі «м'які» механізми. Навіть термінологія — використання поняття «обмежувальні заходи» замість «санкції» — підкреслює, що вони не мають карального характеру. Крім того, ЄС традиційно розглядає санкції як крайній інструмент, віддаючи перевагу дипломатії та діалогу. Деякі дослідники підтримують таку позицію, наголошуючи на ефективності позитивних заходів порівняно з негативними.

Водночас існує критика такого підходу. Частина науковців вважає, що орієнтація виключно на «м'яку силу» обмежує глобальний вплив ЄС і перешкоджає його становленню як повноцінного міжнародного актора. Дехто стверджує, що посилення ролі ЄС можливе лише за умови розвитку військових можливостей і здатності застосовувати «жорстку силу». Інші ж наголошують на необхідності поєднання різних інструментів — так званої «розумної сили», яка поєднує м'які та жорсткі елементи впливу.

Поняття «жорсткої сили» зазвичай розглядається як протилежність «м'якій» і пов'язується з примусовими заходами, зокрема військовим втручанням. На думку Джозефа Найя, санкції також можуть належати до інструментів «жорсткої сили», хоча інші дослідники вважають, що їхня природа залежить від конкретного виду санкцій [23].

З огляду на це можна зробити висновок, що зовнішня політика ЄС, зокрема санкційна, перебуває у процесі трансформації. Союз поступово формує підхід, який поєднує різні інструменти впливу і може бути охарактеризований як «розумна сила». З одного боку, зберігається акцент на комплексності та використанні примусових заходів лише як крайнього засобу. З іншого —

правова база ЄС (зокрема стаття 42 Договору про ЄС і стаття 222 Договору про функціонування ЄС із «застереженням про солідарність») передбачає можливість розвитку і застосування більш жорстких інструментів, включаючи військові.

1.2 Становлення інституту обмежувальних заходів як інструменту зовнішньої політики Європейського Союзу

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення моменту становлення інституту обмежувальних заходів як інструменту зовнішньої політики ЄС. Аналогічно, дискусійним залишається і питання періодизації розвитку правового режиму санкційної політики Союзу. Водночас слід підкреслити, що еволюція інституту обмежувальних заходів перебуває у тісному взаємозв'язку з політичним розвитком самого Європейського Союзу. Зокрема, простежується чітка кореляція між утвердженням ЄС як впливового та самостійного суб'єкта міжнародних відносин і розширенням ролі санкцій як інструменту реалізації його зовнішньої політики.

За словами К. Портелі, перший раз, коли Європейське співтовариство зіткнулося з питанням впровадження санкцій, було у випадку з Родезією в 1965 році, коли всі країни-члени (Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Люксембург і Нідерланди) вирішили запровадити санкції через національні законодавство, процедура якої відома як «родезійська доктрина» [17, с. 11].

Другий метод, який ЄС використовував для впровадження санкцій - згідно зі статтею 113 Римського договору, де було визначено, що «Комісія повинна подавати пропозиції до Ради щодо реалізації спільної торгової політики» [18].

Перші санкції за статтею 113 були проти СРСР [19, с. 61] у відповідь на події в Польщі, згідно з Регламентом Ради 596/82. Цей другий метод також називають «мальвінською доктриною» [17, с. 12].

Окремі науковці вказують, що вже в той час еволюція обмежувальних заходів в рамках договорів ЄС мала тенденцію до створення автономної

політики [21, с.46], що в ширшому розумінні спрямовано на формування зовнішньої політики ЄС та утвердження його ролі як впливового учасника міжнародних відносин.

Важливий момент для створення спільної зовнішньої політики, є підписання Маастрихтського договору - Договору про Європейський Союз – у 1992 році [22]. Після підписання Маастрихтського договору вперше почали говорити про політику санкцій ЄС та Європейський Союз як «нового актора у сфері санкцій» [23, с. 96]. До 1992 року практика впровадження санкцій походила здебільшого від держав-членів ЄС.

Відповідно до Маастрихтського договору Європейське економічне співтовариство було замінено Європейським Союзом. Зокрема «найбільшим досягненням» Маастрихтського договору було започаткування дискусії між державами-членами про «колективну безпеку та оборону в ЄС» [8, с. 59], тоді як до цього часу головна увага зосереджувалася на створенні внутрішнього ринку. У сфері санкцій дуже важливу роль відіграло створення Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (CFSP) і так звана «двоетапна процедура» [25, с. 11]. Зокрема, держава-член «погоджується з накладенням санкцій», а потім обмежувальні заходи мають бути реалізовані заходами Співтовариства відповідно до статті 113 або «безпосередньо державами-членами», якщо вжиті заходи не входять до компетенції ЄС. Спільна зовнішня політика та політика безпеки зумовлює прийняття спільних і більш вагомих рішень ЄС [6, с.11], що дало ЄС можливість вживати додаткові заходи, ніж ті, які вимагає ООН, і «розширило компетенцію ЄС у сфері санкцій» [24, с. 13]. Стаття 228а Маастрихтського договору, передбачає деякі види економічних санкцій проти третіх країн, які ЄС може застосовувати в рамках своєї зовнішньої політики.

Амстердамський договір передбачив запровадження посади Високого представника з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки, на якого було покладено ключову відповідальність за представлення позиції Союзу в міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях. Такий

інституційний крок сприяв подальшому зміцненню засад спільної політики ЄС у сфері зовнішніх відносин.

Попри те, що Амстердамський договір запровадив певні зміни у сфері зовнішньої політики, вже одразу після набуття ним чинності він зазнав критики, зокрема у зв'язку з необхідністю подальшого реформування інституційної структури ЄС, передусім Ради та Комісії. Це, своєю чергою, зумовило укладення Після Ніщцького договору наступним ключовим етапом інституційного розвитку ЄС стало ухвалення у 2009 році Лісабонського договору, який запровадив масштабні зміни в різних сферах функціонування Союзу. Цей договір і донині становить основу сучасного правового режиму Європейського Союзу [1].

Лісабонський договір запровадив положення статті 75 ДФЄС, відповідно до якої Європейський парламент і Рада уповноважені діяти спільно шляхом ухвалення нормативних актів, спрямованих на встановлення «системи адміністративних заходів» із метою запобігання та протидії тероризму. До таких заходів, зокрема, належить замороження коштів, фінансових активів або економічних ресурсів, що належать, перебувають у володінні чи під контролем фізичних або юридичних осіб, груп чи недержавних організацій.

Вчені виділяють чотири основні етапи становлення санкцій у праві ЄС. На першому (1958–1980) питання застосування санкцій вирішувалось окремими державами-членами Європейської Спільноти, а самі санкції були досить малоефективними. На другому етапі (1980–1992) зростає роль інституцій ЄС в запровадженні та застосуванні обмежувальних заходів. В цей період формуються перші документи, що визначають спільні дії держав-членів та впроваджуються перші спільні санкції. На третьому етапі (1992–2009) здійснюється упорядкування норм права ЄС, що регулює санкційну політику, більш чітко формується поняття обмежувальних заходів в сучасному їх розумінні. З підписанням Маастрихтського договору, статтею 228а якого передбачалася можливість переривання економічних відносин з однією чи декількома третіми

країнами в рамках спільної зовнішньої політики і політики безпеки. Важливим є

те, що Європейський Союз мав діяти спільно. Перелік підстав для застосування санкцій, при цьому, суттєво розширювався в порівнянні зі Статутом ООН, який допускає використання санкцій лише в разі виникнення загроз міжнародному миру та безпеці. Європейський Союз передбачив для себе можливість застосовувати санкції в разі порушень прав людини, загроз демократії, для стимулювання руху держав до вільного ринку, захисту власних ділових інтересів [5, с. 96] З часом у ЄС дійшли висновку щодо недостатньої ефективності власних санкційних інструментів через непрозору процедуру прийняття рішень та через несприятливі гуманітарні наслідки їхнього застосування [4, с. 177] Таким чином виникає потреба як у вдосконаленні процедури прийняття рішень у сфері санкційної політики, так і підвищення ефективності обмежувальних заходів, їх цільове спрямування. Цитуючи заяву Європейської Комісії, санкції лише тоді можуть вважатися ефективними, коли вони здатні «досягти цілі швидко та рішуче» [14].

Прийняття Лісабонського договору дає початок четвертому етапу, який характеризується завершенням формування нормативної бази санкційної політики, принципів впровадження та дії обмежувальних заходів тощо.

1.3 Класифікація обмежувальних заходів як інструменту зовнішньої політики Європейського Союзу

Міжнародні обмежувальні заходи (санкції) широко використовуються як інструмент впливу, за допомогою якого держави або міжнародні організації здійснюють тиск на країни чи інших суб'єктів міжнародного права, що порушують усталені норми та принципи. Такий механізм здатний впливати на економічну, фінансову й політичну сфери держав-адресатів, спонукаючи їх до зміни внутрішньої або зовнішньої політики. Застосування обмежувальних

заходів (санкцій), як правило, зумовлене реагуванням на порушення прав людини, акти агресії на міжнародній арені або інші загрози міжнародній безпеці.

Міжнародні обмежувальні заходи (санкції) виступають важливим інструментом реалізації зовнішньої політики, який використовується державами та міжнародними організаціями з метою впливу на поведінку інших держав або суб'єктів міжнародного права, спонукаючи їх до дотримання міжнародних норм або коригування політичного курсу. Вони можуть охоплювати різні сфери економічної діяльності, зокрема торгівлю, фінансову систему, технологічний сектор чи окремі галузі економіки, і характеризуються різним рівнем впливу на держави-адресати. У цьому контексті класифікація міжнародних економічних санкцій є важливим інструментом для розуміння їхньої природи, різновидів та особливостей застосування [2].

Серед найбільш поширених видів обмежувальних заходів (санкцій) виокремлюють торговельні санкції, які, як правило, застосовуються як первинна реакція на порушення міжнародного права або небажану поведінку держави. Вони передбачають встановлення обмежень або повної заборони на імпорту і експорт товарів та послуг і можуть запроваджуватися як окремими державами, так і в межах діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН чи Європейського Союзу. Такі обмежувальні заходи (санкції) можуть мати як вибіркового характеру, охоплюючи окремі категорії товарів (наприклад, продукцію стратегічного чи військового призначення), так і комплексний, коли обмеження поширюються на всю зовнішньоторговельну діяльність держави з метою досягнення суттєвого економічного тиску.

Поряд із цим значне місце займають фінансові обмежувальні заходи (санкції), які вважаються одними з найбільш дієвих засобів економічного впливу. Вони включають такі заходи, як заморожування активів, обмеження або заборона фінансових операцій, припинення інвестиційної діяльності та кредитування, а також обмеження доступу до міжнародних фінансових ринків. Реалізація таких обмежувальних заходів (санкцій) здатна суттєво підірвати

стабільність фінансової системи держави, що проявляється у скороченні валютних резервів, зростанні інфляції та погіршенні соціально-економічних показників, зокрема рівня зайнятості [12].

Окремою категорією виступають технологічні обмежувальні заходи (санкції), які передбачають обмеження на передачу сучасних технологій, об'єктів інтелектуальної власності та високотехнологічної продукції. Основною метою таких заходів є стримування розвитку стратегічно важливих секторів економіки, зокрема оборонно-промислового комплексу, авіаційної чи інших високотехнологічних галузей, де доступ до інноваційних рішень визначає конкурентоспроможність і безпековий потенціал держави.

Не менш важливими є секторальні обмежувальні заходи (санкції), спрямовані на обмеження функціонування окремих галузей економіки, таких як енергетика, фінансовий сектор або промисловість. Їх застосування має на меті послаблення ключових економічних сегментів держави, що забезпечують її економічну стабільність та розвиток. Паралельно з цим використовуються персональні обмежувальні заходи (санкції), адресовані конкретним фізичним особам — політичним діячам, посадовцям або представникам бізнесу, які мають відношення до порушень міжнародного права чи загроз міжнародній безпеці. Такі обмеження включають заборону на в'їзд до певних держав або міжнародних об'єднань, а також блокування фінансових активів, що створює додатковий персоніфікований тиск на осіб, які впливають на ухвалення рішень [18].

Отже, міжнародні економічні обмежувальні заходи (санкції) є складним і багаторівневим інструментом, що може набувати різних форм залежно від конкретних цілей і обставин їх застосування. Вони використовуються як для притягнення до відповідальності за порушення норм міжнародного права, так і для стимулювання держав до зміни політичної поведінки в інтересах підтримання міжнародної безпеки та стабільності.

Застосування економічних обмежувальні заходи (санкції) можливе як на рівні окремих держав, так і в межах колективних механізмів міжнародних

організацій. У кожному випадку їх реалізація регламентується відповідними правовими нормами та процедурами, що визначають правомірність і результативність таких заходів. Основними формами їх впровадження є обмежувальні заходи (санкції), запроваджені міжнародними організаціями, а також односторонні обмежувальні заходи, що застосовуються державами для захисту власних інтересів або реагування на порушення міжнародного права.

Провідну роль у запровадженні обмежувальні заходи (санкції) відіграють міжнародні організації, передусім Організація Об'єднаних Націй та Європейський Союз. У межах ООН санкційний механізм реалізується через Раду Безпеки, яка має повноваження ухвалювати рішення щодо застосування обмежувальних заходів у випадках загрози міжнародному миру та безпеці. Такі рішення оформлюються у вигляді резолюцій і можуть передбачати широкий спектр заходів — від торговельних ембарго та фінансових обмежень до транспортних заборон чи припинення дипломатичних відносин. Обов'язковий характер таких рішень для держав-членів забезпечує високий рівень їх міжнародної легітимності та ефективності.

Європейський Союз, зі свого боку, реалізує санкційну політику через власні інституційні механізми, насамперед шляхом ухвалення рішень Радою ЄС. Його обмежувальні заходи (санкції) можуть включати як індивідуальні обмеження, так і комплексні економічні заходи щодо третіх держав або окремих секторів їх економіки. Санкційна політика ЄС є складовою його зовнішньої діяльності та спрямована на забезпечення міжнародної безпеки, захист прав людини та утвердження демократичних цінностей [2].

Показовим прикладом є обмежувальні заходи (санкції) Європейського Союзу проти російської федерації, запроваджені після незаконної анексії Криму у 2014 році та значно посилені після початку повномасштабної агресії проти України у 2022 році. Ці заходи охоплюють як економічні, так і персональні обмеження, зокрема заморожування активів, обмеження доступу до сучасних технологій, санкції щодо фінансового сектору, а також ембарго на окремі енергетичні ресурси. Основною метою їх застосування є не лише економічний

тиск, але й спонукання держави-агресора до припинення порушень міжнародного права та повернення до дотримання принципів мирного співіснування.

РОЗДІЛ II ПРОЦЕДУРНІ МЕХАНІЗМИ ПРИЙНЯТТЯ САНКЦІЙНИХ РІШЕНЬ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

2.1 Механізм впровадження обмежувальних заходів (санкцій) Європейського Союзу

Європейський Союз послідовно підкреслює, що запровадження та реалізація обмежувальних заходів мають здійснюватися виключно з дотриманням норм міжнародного права, а також із забезпеченням поваги до прав людини і основоположних свобод. Зокрема, такі заходи повинні гарантувати належний судовий розгляд і право на ефективний засіб юридичного захисту. Крім того, обмежувальні заходи мають відповідати принципу пропорційності, тобто бути співмірними поставленим цілям.

Європейський Союз дотримується цілеспрямованого та диференційованого підходу до застосування санкцій, що означає варіативність обмежувальних заходів, їх комбінацій, а також можливість їх посилення чи розширення залежно від конкретної мети та ефективності у відповідних обставинах. До таких заходів належать, зокрема, заморожування фінансових активів і економічних ресурсів, обмеження на в'їзд, ембарго на постачання зброї, заборона експорту обладнання, яке може використовуватися для внутрішніх репресій, інші обмеження на експорт, імпорتنі заборони, а також обмеження у сфері авіасполучення. Крім того, застосовуються заборони на надання фінансових послуг, включаючи ті, що пов'язані з обмеженням експорту певних товарів, а також інвестиційні обмеження. У цьому контексті використовуються і галузеві санкції, а також заходи, спрямовані на недопущення використання обладнання, технологій чи програмного забезпечення для контролю або перехоплення інтернет-комунікацій та інших засобів зв'язку [3].

Санкційна політика Європейського Союзу зазнала суттєвої еволюції як у підходах до її реалізації, так і в процедурах ухвалення відповідних рішень. Механізми запровадження санкцій є складними та відображають інституційну

структуру ЄС, особливості його правової системи, а також розподіл компетенцій між Союзом і державами-членами у сфері зовнішньої політики.

З огляду на те, що санкції безпосередньо пов'язані з питаннями безпеки та спрямовані на зміцнення міжнародної стабільності, їх правовою основою виступає Спільна зовнішня політика і політика безпеки ЄС. Відповідно, рішення про застосування обмежувальних заходів ухвалюються в межах цього напрямку політики на підставі відповідних положень установчих договорів ЄС та у встановленому процедурному порядку. Такі рішення мають відповідати цілям зовнішньої діяльності Союзу[18,78].

Прийняття рішень щодо санкцій у цій сфері вимагає одностайності, що означає наявність у кожної держави-члена права вето. У зв'язку з тим, що санкції стосуються питань національної безпеки, судовий контроль за такими рішеннями є обмеженим, а Рада ЄС користується значною дискрецією при ухваленні політичних рішень. Суд Європейського Союзу, як правило, втручається лише у випадках порушення процедурних вимог і не розглядає питання доцільності включення конкретних осіб до санкційних списків, вважаючи це сферою політичної відповідальності Ради.

Водночас передбачено окремі винятки, які дозволяють судовим органам ЄС здійснювати контроль, зокрема щодо дотримання розподілу повноважень між інституціями та перевірки законності обмежувальних заходів, застосованих до фізичних або юридичних осіб. Загалом же юрисдикція Суду ЄС у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки є обмеженою.

Для реалізації санкцій у сфері торгівлі та інвестицій необхідним є прийняття окремих нормативних актів, які ухвалюються за процедурою кваліфікованої більшості. Це передбачає підтримку рішення більшістю держав-членів, які одночасно представляють значну частку населення ЄС. На практиці така процедура є завершальним етапом після досягнення політичної згоди в рамках одностайного рішення Ради. Таким чином, запровадження економічних санкцій відбувається у два етапи шляхом ухвалення взаємопов'язаних правових актів.

Актуальність питання ефективності механізмів прийняття рішень спостерігається не лише в ЄС, але й у глобальному вимірі, зокрема в діяльності ООН, де можливість блокування рішень також впливає на результативність міжнародних інституцій.

Важливим аспектом санкційної політики ЄС є також використання позитивних стимулів для залучення третіх держав до приєднання до санкційних режимів. На відміну від підходів деяких інших держав, санкції ЄС не мають екстериторіального характеру. Натомість застосовується концепція «зв'язку з ЄС», яка визначає коло суб'єктів, на яких поширюється дія санкцій, зокрема в межах території ЄС, на транспортних засобах держав-членів, щодо їх громадян і юридичних осіб незалежно від місця перебування, а також щодо діяльності, що здійснюється на території Союзу [9, 14].

З метою розширення ефективності санкцій ЄС активно заохочує треті держави приєднуватися до його обмежувальних заходів. Для цього сформовано різні моделі співпраці, які передбачають різний ступінь інтеграції санкційної політики. Серед них можна виокремити добровільне приєднання, коли держава самостійно адаптує санкції ЄС; модель узгоджених дій, що передбачає консультації щодо імплементації; а також більш глибоку інтеграцію, характерну для держав-кандидатів, які орієнтуються на повне впровадження санкційних рішень ЄС.

Загалом механізм запровадження та функціонування санкційного режиму ЄС є достатньо розвиненим і нормативно врегульованим. Водночас складна природа ЄС як наддержавного утворення зумовлює наявність суперечностей між інтересами держав-членів, що ускладнює реалізацію спільної зовнішньої політики. Одним із проявів цієї проблеми є складність досягнення одностайності при ухваленні ключових рішень. Разом із тим відмова від цього принципу також несе потенційні ризики, включаючи можливість виникнення політичної нестабільності в межах Союзу.

2.2 Імплементація санкцій та протидія порушенням санкційного режиму Європейського Союзу

З часу запровадження санкцій як інструменту зовнішньої політики проблема протидії їх порушенню не втратила своєї актуальності. У контексті динамічного розширення санкційної політики Європейського Союзу його інституції разом із державами-членами змушені шукати ефективні механізми забезпечення більш суворого та уніфікованого правозастосування. Це необхідно для запобігання обходу санкцій, підвищення їх ефективності, а також створення рівних конкурентних умов для всіх суб'єктів господарювання.

Водночас значущість цього питання є надзвичайно високою: від ефективності санкцій значною мірою залежить довгострокова легітимність санкцій як інструменту зовнішньої політики. Саме тому належне, послідовне та ефективне застосування санкцій виступає ключовим фактором їх результативності та довіри до них у міжнародному середовищі [11, с.45].

На початкових етапах використання санкцій як інструменту зовнішньої політики ЄС основна увага приділялася їх розробці, визначенню цілей та процедурі ухвалення відповідних санкційних режимів, тоді як питання їх належного виконання фактично залишалося на другому плані. Такий підхід знайшов своє відображення й в інституційній організації: процес ухвалення санкцій значною мірою зосереджений на рівні інституцій Європейського Союзу, тоді як їх практична імплементація є децентралізованою та покладається на різні органи в межах кожної держави-члена.

Подібна розгалужена система правозастосування створює ризики для ефективності санкційної політики, оскільки відсутність належної координації та єдності у виконанні може негативно вплинути на її результативність. У довгостроковій перспективі це здатне поставити під сумнів легітимність санкцій як інструменту, що, своєю чергою, може послабити досягнення цілей зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу [9, с.82].

Метою запровадження санкцій є суттєве послаблення економічного

потенціалу. Водночас такі заходи мають відчутний вплив і на економіки держав-членів Європейського Союзу. У цьому контексті постає питання щодо можливого виникнення у окремих держав-членів спокуси зменшити рівень виконання своїх зобов'язань із забезпечення повної реалізації права ЄС. Аналогічно, суб'єкти господарювання можуть прагнути обійти або мінімізувати дію санкцій з метою отримання економічної вигоди [11, с.33].

Подібні спроби, особливо у випадку їх успішної реалізації та широкого розголосу, здатні суттєво підірвати ефективність санкцій, а також їхню публічну легітимність. Досвід попередніх санкційних режимів Європейського Союзу вже засвідчив значні відмінності між національними компетентними органами держав-членів щодо процедур, оперативності та якості імплементації правових актів, які передбачають запровадження санкцій. Це спостерігається попри їхній базовий обов'язок забезпечувати належне застосування законодавства ЄС з моменту набуття ним чинності.

Справжнім викликом для Європейського Союзу є комплексна інституційна складність, пов'язана з координацією та застосуванням санкцій. Різні етапи «циклу санкцій», починаючи від переговорів у Брюсселі й закінчуючи їх фактичним виконанням у державах-членах, опікуються численні різні суб'єкти. При цьому процес трансформації правових актів, що запроваджують санкції на рівні ЄС, у їхню практичну реалізацію на рівні окремих держав-членів утворює власний складний інституційний вузол [21, с.43].

Автономію з правозастосування рішень ЄС державам-членам забезпечує принцип «субсидіарності», згідно якого ЄС діє лише у випадку, коли певну політику не можна ефективно реалізувати на рівні окремих держав. Звичайно Комісія може здійснювати нагляд за належним виконанням, проте з огляду на повагу до суверенітету держав та вже згаданого принципу не вдається до жорстких засобів контролю.

Показовим прикладом складнощів і рівня опору, з якими стикається Європейський Союз, є невдала спроба наділити заплановане Європейське агентство з боротьби проти відмивання грошей (EU Anti Money Laundering

Authority, AMLA) повноваженнями, аналогічними до повноважень Управління контролю за іноземними активами США (Office of Foreign Assets Control, OFAC). Надання таких повноважень могло б сприяти більш послідовному та централізованому застосуванню відповідних норм у межах ЄС [10].

Запроваджуються також додаткові «м'які» інструменти, які обіцяють бути ефективними.

В березні 2022 року Європейська комісія оголосила про запровадження Інструменту інформування про санкції ЄС (EU Sanctions Whistleblower Tool). За словами Комісії, Інструмент можна використовувати для добровільного та анонімного звітування про «минулі, поточні або заплановані» порушення санкцій ЄС, а також спроби їх обійти. [14] У травні 2022 року було опубліковано оновлений і вичерпний перелік відповідних національних компетентних органів, на яких покладається реалізація санкційної політики. [25]

В грудні 2022 р. Європейська Комісія сформувала пропозицію-проект майбутньої директиви про визначення кримінальних правопорушень і покарань за порушення санкцій [18]. Комісія також запропонувала нові посилені правила стосовно стягнення та конфіскації активів, що також сприятиме ефективності обмежувальних заходів ЄС. В березні 2024 р. Європейський Парламент ухвалив резолюцію «Визначення кримінальних правопорушень і покарань за порушення обмежувальних заходів Союзу» [19] в порядку ординарної процедури, яку 12 квітня погодила Рада ЄС. Директива набула чинності на 20-й день після її офіційної публікації, що сталося навесні 2024 року. Країнам-членам ЄС було надано час (зазвичай 12-24 місяці) для перенесення положень директиви у власні Кримінальні кодекси, що тривав протягом 2024-2025 років. До 2026 року по всьому ЄС набули законної сили єдині правила, що визначають кримінальними злочинами: допомогу в обході заборони на в'їзд, торгівлю санкційними товарами, фінансові махінації, а також заохочення чи допомогу в таких діях.

Директива забезпечила, що умисне порушення санкцій карається позбавленням волі в усіх країнах ЄС, усуваючи розбіжності між

законодавствами різних країн.

Окрім єдності в зовнішній політиці, в контексті ефективного втілення обмежувальних заходів особливо актуальною є проблема гармонізації законодавства країн-членів та ЄС. Потенційні переваги розгляду сфери захисту даних, законодавство про конкуренцію та спільний цифровий ринок є значними, оскільки всі вони стикались свого часу з проблемами, подібними до тих, які мають бути вирішені щодо санкційної політики. [11, с.9]

Незважаючи на відмінності (зокрема процедурні) згадані сфери мають багато спільного з санкційною політикою. В першу чергу - це міжгалузева природа, потреба в уніфікації та використання найкращих практик. ЄС має успішний досвід впровадженні заходів та обмежень, які мають рівномірно застосовуватися в усьому ЄС, але залишаються компетенцією національних правоохоронних органів і це дає підстави сподіватись на ефективність його санкційного режиму.

На даний момент саме реалізація санкцій державами-членами є найбільш вразливою та слабкою ланкою санкційного режиму ЄС. Неефективність застосування не лише зводить нанівець усі дипломатичні зусилля з консолідації, політичні рішення тощо, а й ставить під загрозу ефективність зовнішньої політики ЄС, важливим інструментом якої є санкції. Успіх у цій сфері буде надбанням для ЄС, основою для її подальшої консолідації та посилення як міжнародного актора.

Правова визначеність має стати ключовим аспектом для підвищення ефективності санкційної політики. Ефективний обмін інформацією, чіткі повноваження органів держав-членів, їх взаємодія між собою та Комісією ЄС, створення додаткових інструментів та робочих груп (в тому числі за участю держав, які не є членами ЄС, але приєднались до обмежувальних заходів) мають унеможливити або принаймні суттєво ускладнити обхід санкцій. Не менш важливо сприяти обізнаності, легкому доступу до актуальної інформації щодо обмежувальних заходів, розробити і широко застосовувати позитивні стимули серед зацікавлених сторін і власників бізнесу щодо дотримання санкцій ЄС.

В цілому санкційної політики Європейського Союзу є послідовною та орієнтована на цілі, які визначаються нормами ЄС і відповідають принципам міжнародного права. Правова природа санкцій (обмежувальних заходів) зумовлена їх метою - припинити порушення норм міжнародного права, прав людини та іншу протиправну поведінку, а не завдати шкоди чи покарати.

Обмежувальні заходи ЄС завжди спрямовані на досягнення позитивних змін. Санкції можна розглядати також як інструмент дипломатії та елемент зовнішньої політики Європейського Союзу.

Проте окремі складові санкційного режиму ЄС потребують удосконалення.

РОЗДІЛ III СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА МЕХАНІЗМИ ОСКАРЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ САНКЦІЙ

Санкційні режими Європейського Союзу слід розглядати не лише як політичні чи безпекові інструменти, але і як складний механізм правового регулювання, що безпосередньо впливає на майнові, комерційні та інші права фізичних і юридичних осіб. У зв'язку з цим забезпечення ефективного судового захисту та наявність чітких критеріїв обґрунтування санкцій виступають ключовими елементами принципу верховенства права.

Запровадження санкцій Європейським Союзом щодо конкретних осіб здійснюється Радою ЄС на підставі ст. 29 Договору про ЄС із подальшою імплементацією у формі регламентів відповідно до ст. 215 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU). Такі регламенти мають пряму дію та можуть бути оскаржені особами, включеними до санкційних списків, у Суді Європейського Союзу на підставі ст. 263 TFEU [22].

При розгляді відповідних спорів Суд Європейського Союзу виходить із необхідності забезпечення права на ефективний засіб правового захисту, а також дотримання вимог прозорості, належного обґрунтування та достатності доказової бази.

Протягом останніх років справи щодо оскарження санкцій Ради ЄС трансформувалися з поодиноких випадків у сталий та динамічний сегмент судової практики Суду Європейського Союзу. Особливо інтенсивно така практика почала формуватися після запровадження пакетних санкцій у зв'язку з агресією рф.

Рішення Суду Європейського Союзу не мають обов'язкової сили для національних судів України, однак можуть слугувати орієнтиром для формування правозастосовної практики. Водночас практика Європейського суду з прав людини є джерелом права України відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [24].

До недавнього часу ЄСПЛ рідко розглядав санкції у вузькому міжнародно-правовому розумінні (зокрема санкції Ради ЄС), оскільки такі питання належать до юрисдикції Суду Європейського Союзу. Натомість більшість справ ЄСПЛ у 2020–2024 роках стосувалася обмежувальних заходів, таких як замороження активів, арешт майна, обмеження пересування та застосування адміністративних чи фінансових санкцій.

У цій категорії справ Суд переважно застосовує положення ст. 6 Конвенції (право на справедливий суд), ст. 1 Першого протоколу (право власності), ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) та ст. 13 Конвенції (право на ефективний засіб юридичного захисту).

У справі *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* (заява №5809/08, рішення від 21 червня 2016 року) Велика палата ЄСПЛ підтвердила, що право на справедливий судовий розгляд повинно забезпечувати ефективний доступ до правосуддя та реальну можливість захисту цивільних прав. Суд підкреслив, що Конвенція гарантує не формальні, а практичні та ефективні права. Відповідно було встановлено порушення ст. 6 Конвенції у зв'язку з обмеженим судовим контролем за санкціями, запровадженими на виконання рішень Ради Безпеки ООН.

У справі *Nada v. Switzerland* (заява №10593/08, рішення від 12 вересня 2012 року) ЄСПЛ встановив порушення ст. 8 та ст. 13 Конвенції, наголосивши на необхідності забезпечення ефективного засобу юридичного захисту як у практичному, так і в юридичному вимірі.

У період 2022–2025 років Суд Європейського Союзу ухвалив низку прецедентних рішень, які конкретизують баланс між політичною доцільністю застосування обмежувальних заходів та необхідністю дотримання фундаментальних прав і свобод.

Усталена практика Суду Європейського Союзу передбачає покладення на інституції ЄС обов'язку доведення наявності конкретних фактичних обставин, що обґрунтовують включення особи до санкційного списку.

Зокрема, у справах *Petr Aven & Mikhail Fridman v. Council of the European*

Union (рішення від 10 квітня 2024 року у справах T-301/22 та T-304/22) Суд задовольнив позовні вимоги та визнав неправомірним застосування санкцій до позивачів у визначений період (лютий 2022 року — березень 2023 року), встановивши відсутність належного індивідуалізованого обґрунтування та достатніх доказів з боку Ради ЄС [23].

У справах *D. Pumpyanskiy v. Council of the European Union* (рішення від 26 червня 2024 року у справах T-740/22 та T-737/22) Суд також задовольнив позови, анулювавши санкції щодо позивачів у відповідні періоди (березень 2024 року — вересень 2024 року), наголосивши, що кваліфікація особи як «leading businessperson» повинна підтверджуватися доказами фактичного контролю чи впливу, а не ґрунтуватися виключно на формальних або історичних посадах. Суд підкреслив обов'язок Ради ЄС враховувати зміни у корпоративному управлінні при кожному продовженні санкцій.

У рішенні від 4 червня 2025 року у справі *Boguslayev v. Council of the European Union* (справа T-161/23) Суд констатував відсутність нових доказів або належної оцінки поведінки особи, що могла б обґрунтувати продовження санкцій. Було підкреслено, що рішення про застосування обмежувальних заходів повинні ґрунтуватися на актуальних і конкретних доказах, а не на загальних посиленнях на ситуацію чи інформацію із засобів масової інформації. Такий підхід відображає пріоритет принципів презумпції невинуватості, права бути заслуханим та юридичної визначеності.

Таким чином, судова практика Суду Європейського Союзу демонструє, що санкції, попри їх політичну природу, залишаються інструментом правового регулювання, який повинен відповідати стандартам права, включаючи належну доказову базу, процесуальні гарантії та реальний доступ до судового захисту.

ЄСПЛ послідовно застосовує підхід «справедливого балансу» між суспільними інтересами та правами особи, зазначаючи, що такий баланс відсутній, якщо особа зазнає індивідуального та надмірного тягара (див. рішення у справі «Брумареску проти Румунії», заява №28342/95, рішення від 28 жовтня 1999 року, п. 78).

Згідно зі ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції, втручання держави у право власності оцінюється за трьома критеріями: законність, наявність публічного інтересу та пропорційність втручання. Відсутність обґрунтованої пропорційності або належної правової підстави, а також відсутність компенсації можуть свідчити про порушення права на мирне володіння майном [25].

Після тривалого очікування перших рішень у справах щодо українських санкцій у жовтні 2025 року було оприлюднено рішення ЄСПЛ у справі *M.S.L., TOV v. Ukraine*. Суд наголосив, що посилення на національну безпеку не може виправдовувати обмеження прав без належного доказового обґрунтування. Також було констатовано відсутність ефективного засобу правового захисту, оскільки національні суди або уникали змістовного перегляду рішень, або обмежувалися формальною перевіркою.

Очікується, що зазначена практика стане підґрунтям для трансформації підходів національних судів та вдосконалення адміністративних процедур запровадження санкцій. Зокрема, утверджується підхід, відповідно до якого санкції не можуть розглядатися як виключно політичний інструмент, позбавлений судового контролю, навіть у контексті забезпечення національної безпеки.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», для усунення системних порушень повинні вживатися заходи загального характеру, зокрема вдосконалення законодавства, адміністративної практики та підвищення професійної підготовки правозахисників.

Перспективи впливу рішень ЄСПЛ на національну судову практику залишаються відкритими, однак їх значення полягає у формуванні стандартів ефективного правового захисту. У разі, якщо національні суди, зокрема Верховний Суд, почнуть системно застосовувати критерії доказовості, пропорційності та обґрунтованості санкцій, це свідчитиме про поступове утвердження принципів верховенства права та ефективного судового контролю у сфері санкційної політики.

Європейський Союз здійснює систематичний моніторинг дотримання прав людини, демократичних принципів та верховенства права в країнах, охоплених Європейською політикою сусідства. Результати такого моніторингу є основою для прийняття рішень щодо надання фінансової та технічної допомоги, а також для коригування інтенсивності політичного діалогу. Це дозволяє поєднувати обмежувальні заходи (санкції) з інструментами позитивного стимулювання та заохочення реформ, створюючи таким чином більш гнучку та диференційовану систему зовнішнього впливу [5]. Такий підхід, заснований на принципі «більше за більше» (more for more) або «менше за менше» (less for less), спрямований на мотивацію країн-партнерів до реальних кроків у напрямку зміцнення демократії та захисту прав людини. Критична оцінка ефективності санкційної політики Європейського Союзу у сфері захисту прав людини вимагає всебічного врахування як існуючих правових рамок, так і практичних обмежень, що виникають на етапі її імплементації та правозастосування. Одним із ключових викликів залишається децентралізований характер виконання санкційних рішень у межах самого Союзу. Хоча рішення про запровадження санкцій приймаються на наднаціональному рівні Радою ЄС, їх практична реалізація, включаючи замороження активів, заборону на в'їзд та контроль за дотриманням обмежень, покладається на компетентні органи кожної з держав-членів. Така модель неминуче породжує певну варіативність у тлумаченні та застосуванні санкційних положень, що може призводити до нерівномірного правозастосування та створення «слабких ланок» в загальній системі санкційного тиску. У межах Європейського Союзу повноваження щодо імплементації санкційних режимів розподілені між понад 160 різними національними органами влади, що включають міністерства закордонних справ, фінансові розвідувальні підрозділи, митні служби, центральні банки та інші спеціалізовані агенції. Така значна кількість залучених акторів, кожен з яких може мати власні адміністративні процедури, інтерпретації та пріоритети, об'єктивно призводить до виникнення істотних розбіжностей у правозастосовчій практиці та, як наслідок, до різного ступеня ефективності

реалізації санкцій в окремих державах-членах. Ця фрагментація створює ризики нерівномірного застосування обмежувальних заходів та можливості для їх обходу. Відсутність повністю уніфікованих процедур імплементації та контролю за дотриманням санкцій на рівні ЄС часто створює значні практичні труднощі як для державних органів, так і для приватних суб'єктів, зокрема фінансових установ та компаній, які зобов'язані забезпечувати належне дотримання численних та складних санкційних режимів. Необхідність орієнтуватися в національних особливостях правозастосування в кожній державі-члені ускладнює комплаєнс процедури та підвищує ризики ненавмисного порушення санкцій. Це, в свою чергу, може підривати загальну ефективність та цілісність санкційної політики ЄС.

Судова практика Суду Європейського Союзу встановлює високі стандарти для інституцій ЄС щодо необхідності надання достатніх та конкретних доказів, що обґрунтовують включення особи до санкційного списку. Рішення про накладення санкцій має базуватися на чітких критеріях, бути належним чином вмотивованим та не порушувати основоположні права, такі як право на власність та право на ведення підприємницької діяльності, більше, ніж це є необхідним для досягнення легітимної мети санкцій.

Судова практика Суду Європейського Союзу встановлює високі стандарти для інституцій ЄС щодо необхідності надання достатніх та конкретних доказів, що обґрунтовують включення особи до санкційного списку. Рішення про накладення санкцій має базуватися на чітких критеріях, бути належним чином вмотивованим та не порушувати основоположні права, такі як право на власність та право на ведення підприємницької діяльності, більше, ніж це є необхідним для досягнення легітимної мети санкцій.

ВИСНОВКИ

Отже, санкції в міжнародному публічному праві є важливим інструментом міжнародного примусу, який використовується для реагування на збройні конфлікти, запобігання актам агресії та забезпечення дотримання норм міжнародного права. Проте їх застосування потребує балансу між необхідністю міжнародного правопорядку та дотриманням принципу суверенітету держав, а також врахування можливих гуманітарних наслідків.

Санкції у міжнародному праві слід розуміти як негативний вплив на державу, що порушила норми міжнародного права, або на окремих осіб, з метою змусити таку державу діяти правомірно. Вони є невід'ємною складовою норм міжнародного права. Попри те, що в самих нормах санкції зазвичай прямо не закріплюються, сама можливість їх застосування до порушників слугує гарантією належної поведінки суб'єктів міжнародних відносин. Історично найпоширенішими були різні форми ненасильницького впливу на правопорушників, зокрема торговельні блокади, ембарго та інші заходи економічного чи фінансового характеру. Сам термін «санкція» почали застосовувати щодо таких заходів відносно нещодавно — на початку XX століття в межах діяльності Ліги Націй, а згодом і ООН. У рамках функціонування цих організацій сформувався сучасний інститут колективних санкцій, які запроваджуються всіма або більшістю держав за рішенням глобальної організації; зокрема, Статут ООН передбачає можливість застосування колективних санкцій проти порушників міжнародного миру та безпеки. Як індивідуальні, так і колективні санкції є наслідком міжнародного правопорушення і спрямовані на примушення порушника до правомірної поведінки, включаючи притягнення до міжнародно-правової відповідальності. Водночас самі санкції не становлять заходу такої відповідальності, а тому держави, що їх запроваджують, не обмежені обсягом правопорушення при їх застосуванні, за умови, що такі санкції не суперечать нормам міжнародного права.

Формулювання цілей санкцій міститься у базових принципах використання санкцій та керівних рекомендаціях щодо реалізації та оцінки санкцій, що ухвалені Радою Європейського Союзу.

Загальна мета – вплив на конкретного об’єкта обмежень (держава, юридична чи фізична особа тощо) відповідно до цілей СЗПБ задля зміни моделі його політики чи діяльності. Згідно з базовими принципами мають мінімізуватися несприятливі гуманітарні наслідки (наприклад, наслідки для населення держави-об’єкта санкцій) або непередбачувані наслідки для осіб, щодо яких санкції не запроваджувалися.

Усі держави-члени ЄС водночас є членами ООН, і тому зобов’язані виконувати рішення Ради Безпеки ООН щодо застосування санкцій стосовно держав та окремих осіб. З метою забезпечення узгодженості спільної зовнішньої політики, зокрема під час реалізації державами-членами санкцій ООН, Європейський Союз бере на себе обов’язок імплементувати ці санкції у власну правову систему. Відповідні акти ЄС, що до 2009 року оформлювалися у вигляді спільних позицій, а після 2009 року — у формі рішень Ради, мають характер односторонніх актів, якими Союз приймає на себе зобов’язання виконувати резолюції Ради Безпеки ООН щодо санкцій і водночас встановлює обов’язки для держав-членів щодо їх однакової імплементатії. Разом із тим ЄС забезпечує автономність свого правопорядку, допускаючи впровадження санкцій ООН лише в тій мірі, в якій це не суперечить праву самого ЄС. Гарантією дотримання цього принципу виступає Суд ЄС, наділений повноваженнями скасовувати акти ЄС, якими санкції ООН впроваджуються в правову систему Союзу.

До 2009 року запровадження санкцій ЄС здійснювалося на основі статей 60 та 301 Договору про Європейську Спільноту, які були розроблені насамперед для імплементатії санкцій проти держав, запроваджених Радою Безпеки ООН, хоча водночас не виключали можливості застосування автономних санкцій самим ЄС. Ці положення забезпечували впровадження та виконання санкцій ООН через процедуру одностайного голосування держав-членів у Раді ЄС.

Разом із тим, у зв'язку з розвитком інституту цільових санкцій щодо окремих осіб, постала потреба у належному правовому регулюванні таких заходів. Цю проблему тимчасово вирішували шляхом розширеного тлумачення поняття «третя держава», поширюючи його на осіб, які контролюють державну територію або її частину, чи здійснюють вплив на управління державою, а також на пов'язаних із ними осіб. Проте застосування статей 60 та 301 ДЄЕС для запровадження санкцій проти осіб, не пов'язаних із державою, зокрема міжнародних терористів, залишалося вкрай проблематичним. Тимчасовим виходом стало використання статті 308 ДЄЕС, яка дозволяє вживати заходів, не передбачених установчими документами ЄС, за згодою Європейського Парламенту з метою досягнення цілей Союзу.

Лісабонський договір вирішив проблему правового регулювання санкцій щодо фізичних осіб, розмежувавши санкції на ті, що спрямовані проти держав, і ті, що застосовуються до недержавних утворень, груп та окремих осіб. Водночас постало питання співвідношення санкцій, які запроваджуються в межах спільної зовнішньої політики і політики безпеки (ст. 215 ДФЄС), з одного боку, та простору свободи, безпеки і правосуддя (ст. 75 ДФЄС), з іншого. У практиці інституцій ЄС фактично застосовується лише стаття 215, яка дозволяє вводити санкції проти осіб без територіальних обмежень. Це спричинило інституційний конфлікт між Європейським Парламентом, з одного боку, та Європейською Радою і Комісією — з іншого, щодо участі Парламенту у процесі запровадження санкцій через використання різних положень оновленого Договору про Європейський Союз. Суд ЄС підтримав позицію Ради та Комісії, встановивши, що індивідуальні санкції проти фізичних осіб можуть застосовуватися в межах СЗППБ, фактично обмеживши участь Європейського Парламенту у санкційному процесі.

Практичне впровадження санкцій ЄС здійснюється на рівні держав-членів, зокрема щодо встановлення відповідальності за порушення санкційного режиму. На рівні самого ЄС відсутні механізми постійного моніторингу

виконання санкцій, тому відповідний обов'язок покладається на національні органи. Узгодженість підходів забезпечується контролем з боку Європейської Комісії та Суду ЄС. Водночас у процесі реалізації санкцій окремі держави-члени інколи чинять опір рішенням ЄС, підриваючи їхню легітимність шляхом утримання від голосування, використання процедур для затягування ухвалення рішень про санкції або ж невиконання їх на національному рівні. У більшості випадків такий спротив завершується досягненням політичних компромісів між Радою та відповідною державою-членом.

Боротьба з тероризмом і його фінансуванням є одним із ключових напрямів діяльності ЄС у межах формування простору свободи, безпеки і правосуддя. Головним інструментом у цій сфері є позбавлення терористичних груп доступу до фінансових ресурсів. З цією метою ЄС формує санкційні списки осіб, підозрюваних у тероризмі чи його фінансуванні, та заморожує їхні активи. Включення до таких списків зазвичай ґрунтується на конфіденційних оперативних даних, що створює суттєву правову невизначеність. Для її зменшення запроваджено процедури оскарження рішень про включення до санкційних списків — як перед омбудсманом, уповноваженим переглядати такі рішення, так і перед Судом ЄС та національними судами.

Застосування санкцій без дотримання стандартів прав людини створює ризики того, що рішення про застосування обмежень може бути поставлене в один ряд із кримінальними санкціями в обхід відповідного механізму правосуддя, і в цій ситуації така національна практика може додатково стати предметом розгляду у межах статті 7 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини — жодного покарання без закону.

Ефективність санкцій залежить від якості та чіткості нормативно-правових актів, які закріплюють механізм їх прийняття. Якщо такий механізм є нечітким або недостатньо обґрунтованим, то практика його застосування відкриває шлях для звернень до ЄСПЛ. А рішення Суду у підсумку можуть перекреслити всю результативність санкцій, незважаючи на важливість їх застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллаєв Р. А. Генеза та сучасний стан правового регулювання інституту санкцій у праві Європейського Союзу. *Юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 98–102.
2. Абдуллаєв Р. А. Правове регулювання санкцій у праві Європейського Союзу. / Абдуллаєв, Руслан Алімович ; Національний університет «Одеська юридична академія» Одеса, 2022. 198 с.
3. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні : аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2023. 59 с.
4. Василенко В.А. Міжнародно-правові санкції. Київ : Вища школа, 1982. 234 с.
5. Ведькал В.А., Агамалієв Е.А. Теоретичні та практичні аспекти санкцій у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал* 2021 №10. С.575-576. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/149>
6. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text
7. Денисов В. Н. Санкції міжнародно-правові. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрид. думка, 2021. С. 826.
8. Договір про Європейський Союз (Маастрихт, 07.02.1992). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
9. Договір про заснування Європейської Спільноти (Рим, 25.03.1957, у редакції від 01.01.2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text
10. Єдиний Європейський Акт від 17.02.1986. № 994/028. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_028.

11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15, з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

12. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C 83/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

13. Климосюк Андрій, Рубашенко Микола. "Директива ЄС про криміналізацію порушення санкцій: Огляд та рекомендації для України". Видавець: аналітичний центр "Інститут законодавчих ідей". 2024 С. 226-228.

14. Львова Є. О. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та правові виклики до формування : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ : НАУ, 2020. 407 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/43834>

15. Ольшак М. В. Санкції як засіб реалізації міжнародно-правової відповідальності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2024 No 69. С.170-173. <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc69/37.pdf>

16. Обмежувальні заходи ЄС: інформаційний лист від 29.04.2014. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/29092/142>

17. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. Статут ООН від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text8. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content>

18. Седляр Ю. О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика : [монографія] / Ю. О. Седляр. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2023. 412 с.

19. Bonifassi S., Bastien J. A closer look at EU sanctions enforcement following adoption of new directive. 2025. 166 p. URL:

<https://globalinvestigationsreview.com/guide/theguidesanctions/sixthedition/article/closer-look-eu-sanctions-enforcement-following-adoption-of-new-directive>

20. Dombrev H.-B., Trochon J.-Y. France: EU sanctions against Russia – the limits of the system and the Union’s responses. Rödl & Partner. 2024. 246 p. URL: <https://www.roedl.com/insights/france-eu-sanctions-against-russia-limits-of-the-system>

21. Portela C. Sanctions, conflict and democratic backsliding: A User's Manual. European Union Institute for Security Studies. 2022. 198 p. URL: <https://www.iss.europa.eu/publications/briefs/sanctionsconflict-and-democratic-backsliding>

22. Portela C. Sanctions and the Geopolitical Commission: The War over Ukraine and the Transformation of EU Governance. 2024. 211 p. URL: <https://www.europeanpapers.eu/europeanforum/sanctions-geopolitical-commission-war-ukrainetransformation-eu-governance>

23. Consolidated version of the Treaty on European Union. 2012. 142 p. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>

24. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. 2012. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FTXT>

25. Targeted Sanctions: The Impact and Effectiveness of United Nations Action / ed. T. J. Biersteker, S.E. Eckert, M. Tourinho. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. 422 p.